

Wstęp

Przedmiotem prezentowanego opracowania jest preambuła Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2.4.1997 r.¹. Zasadniczym celem jest pogłębienie rozumienia aksjologicznych podstaw polskiego porządku prawnego. Cel ten jest realizowany przede wszystkim w perspektywie stosowania i stanowienia prawa. Niemniej jednak pogłębione rozumienie wstępu do Konstytucji RP jest istotne także dla wszystkich zainteresowanych wartościami leżącymi u podstaw wspólnoty politycznej.

Z aksjologicznego punktu widzenia zasadniczy dylemat, którego rozstrzygnięcia poszukiwać trzeba w preambule, dotyczy pierwszego celu porządku prawnego – czy celem tym jest państwo, czy dobro jednostki. Wyostrając perspektywę i sięgając do pewnych idealizacji, można powiedzieć, że to pierwsze rozwiązanie typowe jest dla koncepcji etatystycznych, koncepcji racji stanu, w które w polskim konstytucjonalizmie wpisywała się konstytucja kwietniowa z 1935 r.; to drugie – dla klasycznej refleksji nad państwem i prawem, reprezentowanej Konstytucją 3 Maja i konstytucją marcową z 1921 r. W tym pierwszym podejściu na planie pierwszym są obowiązki wobec państwa, a prawa człowieka schodzą na drugi plan, uznaje się kompetencję państwa do określania podstawowych wartości systemu prawnego. W tym drugim pierwszą wartością jest godność człowieka, na planie pierwszym są uprawnienia obywateli do kształtowania ładu prawnego, państwo „dopasowywane” jest do realizacji praw człowieka, a nie prawa człowieka do realizacji polityki mającej na celu dobro państwa; uznaje się szerszy porządek aksjologiczny, w który wpisany jest aksjologiczny porządek wspólnoty politycznej².

Może się wydawać, że Konstytucja z 1997 r. jednoznacznie opowiedziała się za tą drugą tradycją. W pięciolecie uchwalenia Konstytucji

¹ Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze sprost. i ze zm.

² Zob. *M. Piechowiak*, *Dobro wspólne jako fundament polskiego porządku konstytucyjnego*, Warszawa 2012, s. 161–173.

z 1997 r. prof. *L. Garlicki* pisał: „Każda konstytucja przyjmuje pewne zasady podstawowe, służące zarówno jako aksjologiczny zwornik postanowień szczegółowych, jak i narzędzie pozwalające bądź na odnajdywanie w konstytucji treści, których zapomniano w niej zapisać, bądź na usuwanie z niej treści, które nie powinny się w niej znaleźć. Konstytucja z 1997 r. za taką zasadę uznała godność człowieka”³.

Pogląd ten dobrze wpisuje się w naturalną po 1989 r. tendencję odchodzenia od – opartego o ideologię marksistowską – państwa totalitarnego. Zadać jednak trzeba pytanie, czy tekst Konstytucji utrzyma aksjologiczny fundament, któremu miał służyć, także w czasach, kiedy odwrót od totalitaryzmu czy autorytaryzmu przestanie być uznawany za oczywisty. Sądzę, że tak. Niemniej jednak trzeba zdać sobie sprawę z tego, że gdy sięgnie się wprost do samego tekstu Konstytucji, odpowiedź nie jest od razu oczywista, zarówno gdy czyta się preambułę, jak i wtedy gdy sięga się do części artykułowej ustawy zasadniczej – o godności mowa jest dopiero w art. 30, art. 5 Konstytucji określający cele państwa najpierw wskazuje na wartości dotyczące bytu państwa a potem na prawa człowieka i kolejność taka została przyjęta przez ustrojodawcę z pełną świadomością; podobną strukturę wartości znajdzie się w rotach ślubowań posłów (art. 104 ust. 2 Konstytucji), senatorów (art. 104 i 108 Konstytucji), prezydenta (art. 130 Konstytucji) czy premiera (art. 151 Konstytucji)⁴.

Argumentuje się tu, że zasadniczego uzasadnienia fundamentalnego miejsca godności w polskim porządku konstytucyjnym należy upatrywać w art. 1 Konstytucji, który brzmi: „Rzeczpospolita Polska jest dobrem wspólnym wszystkich obywateli”. Jest to dobry przykład tego, że nie tylko preambuła wyznacza kierunki interpretacji części artykułowej, ale także część artykułowa pełni istotną rolę w interpretacji preambuły, i to tak dalece, że determinuje samą strukturę wskazywanych w niej wartości konstytucyjnych.

W opracowaniu niniejszym zwraca się szczególną uwagę na kwestie meta-aksjologiczne – okazuje się, że ustrojodawca nie tylko dokonał sze-

³ *L. Garlicki*, Wolności i prawa jednostki w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 roku. Bilans pięciu lat, w: *H. Jerzmański* (red.), Pięć lat Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2002, s. 62.

⁴ *M. Piechowiak*, Służebność państwa wobec człowieka i jego praw jako naczelną idea Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 roku – osiągnięcie czy zadanie? *Prz.Sejm.* 2007, Nr 4 (81), s. 66–76.

regu rozstrzygnięć dotyczących katalogu wartości i relacji zachodzących między nimi, ale przyjął w sposób wyraźny także rozstrzygnięcia dotyczące sposobu istnienia wartości, ich obiektywnego charakteru – dotyczy to przede wszystkim uniwersalnych wartości konstytucyjnych i – uznanej za przyrodzoną – godności.

Zaznaczyć trzeba, że prezentowana książka nie pretenduje do wyczerpania tematu – postanowienia preambuły wyznaczające aksjologię Konstytucji są istotne, w zasadzie, dla każdego elementu systemu prawnego. W przedstawianej tu pracy akcent położono na prace przygotowawcze do Konstytucji. Orzecznictwo sięgające do preambuły okazuje się być bardzo bogate i pełne jego opracowanie wymagałoby bardzo obszernej monografii. Stąd powoływane judykaty służą przede wszystkim ilustracji możliwości zastosowań; z konieczności przyjęcia pewnych ograniczeń objętości – w zasadzie nie sięga się tu do prac Sądu Najwyższego, jednocześnie uwzględniając szerzej orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego i Naczelnego Sądu Administracyjnego.

Przy prezentacji badań prac przygotowawczych do Konstytucji, szereg wypowiedzi zostało zacytowanych, aby czytelnik miał kontakt z samym materiałem źródłowym, i w konsekwencji możliwość weryfikacji przedstawionej tu interpretacji, a także – co ważniejsze – możliwość samodzielnej refleksji nad tekstem źródłowym.

Uważam, że interpretacja tekstu prawnego powinna iść z duchem czasu, i stąd za naturalną należy uznać wykładnię dynamiczną. Niemniej jednak poprawnie prowadzona wykładnia dynamiczna nie może abstrahować od analizy prac przygotowawczych, w tym i ustaleń dotyczących kształtowania się poszczególnych przepisów i całości tekstu w trakcie procesu legislacyjnego, ani od badania intencji projektodawców poszczególnych formuł w opracowywanym projekcie. Odejście od woli historycznego ustrojodawcy⁵ każdorazowo wymaga wskazania odpowiednich

⁵ Wola historycznego ustrojodawcy nie jest tu pojmowana psychologicznie, ale ustrojodawca, również historyczny, jest tu traktowany jako pewien konstrukt teoretyczny. Wykładnia historyczna zmierza nie do uwyrażnienia przekonań posłów czy senatorów uchwalających Konstytucję, ale do ustalenia znaczenia prawnego poszczególnych przepisów w momencie jej uchwalania. Ustalanie przekonań poszczególnych ludzi, analiza prac przygotowawczych, podobnie jak wykładnia językowa, systemowa czy funkcjonalna, to zasadnicze środki służące ustaleniu tego znaczenia.

racji. Jeśli takich racji nie ma, to wola historycznego ustrojodawcy jest wolą ustrojodawcy po prostu.

Badany tu materiał dotyczący prac przygotowawczych obejmuje najważniejsze teksty źródłowe, które kształtowały proces legislacyjny w Sejmie II kadencji i Senacie III kadencji; proces, który doprowadził w 1997 r. do uchwalenia Konstytucji RP. Stąd obok historycznych wzorców konstytucyjnych zostały przedstawione projekty konstytucji wprost związane z tym procesem, natomiast nie są już prezentowane projekty istotne dla prac nad konstytucją prowadzonych przez Sejm I kadencji i Senat II kadencji. Szeroko brane są pod uwagę prace Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego, które w większym stopniu niż debaty na forum Zgromadzenia Narodowego kształtowały projekt.

Opracowanie składa się z trzech rozdziałów. Pierwszy, obok uwag wstępnych, obejmuje problematykę szeroko pojętej genezy preambuły i samej Konstytucji z 1997 r., wprowadza w problematykę przygotowania projektu i uchwalenia Konstytucji, przedstawia historyczne wzorce konstytucyjne oraz projekty konstytucji. Drugi rozdział poświęcony jest szczegółowej analizie poszczególnych akapitów preambuły. Trzeci, zawiera ogólniejszą refleksję dotyczącą aksjologii i meta-aksjologii konstytucji oraz jej walorów normatywnych.

Wprost preambule Konstytucji z 1997 r. poświęcona była dotąd jedna książka, pt. *Preambuła Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej* (Warszawa 2009), będąca pracą zbiorową wydaną przez Biuro Trybunału Konstytucyjnego, stanowiącą pokłosie cyklu wykładów w Trybunale Konstytucyjnym poświęconych właśnie preambule. Wykłady te nie dotyczyły jednak wszystkich postanowień preambuły, a ponadto autorzy poszczególnych opracowań, reprezentujący nie tylko nauki prawne, nie przyjmowali jednolitej metodologii, i publikacja ta nie zmierzała do całościowej prezentacji prac przygotowawczych Konstytucji ani dorobku orzeczniczego opartego na preambule.

Najobszerniejsze opracowanie dotyczące preambuły znalazło się w rozprawie *M.E. Stefaniuk* pt. *Preambuła aktu normatywnego w doktrynie oraz w procesie stanowienia i stosowania polskiego prawa w latach 1989–2007* (Lublin 2009). Praca ta w bardzo szeroki sposób omawia prace przygotowawcze, treść preambuły, orzecznictwo sądów, a także wystąpienia posłów, którzy już po wejściu w życie Konstytucji odwoływali

się do postanowień preambuły⁶; jest nieocenioną kopalnią wiedzy o dostępnym materiale źródłowym oraz literaturze przedmiotu. Niemniej jednak prezentowana tu interpretacja jest często odmienna, inaczej rozkładane są akcenty, prezentowane są inne konteksty; uwzględnione jest nowsze orzecznictwo. Ponadto, sposób ułożenia materiału, a pewnie i cele stawiane przez autorkę, nie sprzyjają sprawnemu odnalezieniu zasadniczych wartości wysłowionych w poszczególnych postanowieniach. Niniejsze opracowanie zmierza do zwięzłego przedstawienia idei przewodnich, stojących za nimi tradycji i – gdzie to możliwe – normatywnych konsekwencji, tak całej preambuły, jak i poszczególny jej postanowień. Inaczej niż w opracowaniu *M.E. Stefaniuk*, materiał (czerpany tak z prac przygotowawczy, orzecznictwa, jak i doktryny) organizowany jest wokół – omawianych po kolei – poszczególnych postanowień preambuły, co powinno ułatwić korzystanie z niniejszej książki.

⁶ *M.E. Stefaniuk*, Preambuła aktu normatywnego w doktrynie oraz w procesie stanowienia i stosowania polskiego prawa w latach 1989–2007, Lublin 2009, s. 219–250 (prace przygotowawcze), s. 251–361 (omówienie tekstu), s. 457–487 (orzecznictwo), s. 425–433 (Preambuła w wystąpieniach posłów).